

YIRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA YÜKSEK ÖĞRETİMİN YENİ MİSYONU: TİCARİ ÜNİVERSİTELER VE GİRİŞİMCİ AKADEMİSYENLER*

Yrd. Doç. Dr. Uğur DOLGUN*

ÖZET

Enformasyon toplumu olarak adlandırılan günümüzde, “teorik bilgi” temel üretim faktörü haline dönüştü. Yeni toplumun başat kurumlarını da, üniversitelerin oluşturacağı varsayılmakta. Ancak üniversiteler, paradigmatik bir dönüşüm yaşamakta ve asıl işlevleri olan eğitim faaliyetlerini göz ardı ederek piyasa koşullarında ticarileşmektedirler. Yeni akademik anlayış, öğretim üyelerinin teorik içgörülerini ile özel sektör yöneticilerinin uygulamaya dayalı deneyimlerinin birbirine eklenmesiyle oluşmakta. Bunun ilk sonucu, üniversitelerin “büyük araştırma kurumları” haline gelmeleri; ikinci sonucu da, bilgi-yoğun sektörler yoluyla katma değer yaratma uğraşındaki “girişimci akademisyen” tipinin ortaya çıkması. 1980’lerden itibaren belirginleşen ticarileşmenin bu ölçüde yaygınlaşma nedeni de; akademisyenlerin büyük paralar karşılığında piyasaya eğitim, uzman danışmanlık hizmeti ve bilimsel bilgi arz etme fırsatlarını fark etmeleridir. Bugün “enformasyon kapitalizmi”nin şekillendirdiği üniversite, topluma ve öğrencilerine karşı sorumlulukları bulunan bilim yuvası olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine, somut getiriler peşinde koşan ve meslek yüksek okulları olarak teknik elemanlar yetiştiren kurumlar haline gelmektedirler.

Anahtar Kelimeler : Üniversite, Enformasyon Toplumu, Girişimcilik

* Bu makale, 6. Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi’nde sunulan bildirinin revize edilmiş halidir.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü

ABSTRACT

In our age, this is called information society, “theoretical knowledge” has become the main production factor. It was claimed that universities would be pivot institutions in this new society. On the other hand, there is a paradigm shift in higher education policy. The universities have been becoming commercial institutions in free market economy. The new higher education policy advocates uniting the theoretical knowledge of academics and the experiences of private companies. These policies transformed the universities into the “big research institutions” and created the “entrepreneur academics” who were interested in producing added values (benefits) by the knowledge intensive sectors. The reason of this commercialization was that the academics found an opportune to earn big money with their knowledge as consultants in market after 1980’s. “The Information capitalism” shapes the universities today. They are not the scientific institutions, which have responsibility for students and society. Instead of this, universities transformed into the institutions that have been looking for commercial profits like schools, which are educate the technical workers.

Key Words: *University, Information Society, Entrepreneurship*

GİRİŞ

Amerika ve Japonya gibi ileri derecede gelişmiş ülkelerde, 1960’ların sonlarından itibaren yapısal özellikleri açısından farklılıklar arz eden köklü değişimler kendini göstermiştir. Bu yeni toplumsal yapıyı tanımlamaya yönelik olarak ilk dönemlerde Daniel Bell’in “*sanayi sonrası toplum*” kavramsallaştırması genel kabul görürken, sonraları Peter F. Drucker’ın “*bilgi toplumu*” ile Yoneji Masuda’nın “*enformasyon toplumu*” kavramları yaygınlık kazanmıştır. (Kumar, 1999:193) Bu çalışmanın varsayımları enformasyon ve telekomünikasyon teknolojileri üzerine temellendiğinden, çalışma içinde enformasyon toplumu kullanılacaktır.

1. ENFORMASYON TOPLUMUNUN ARKA PLÂNI

Bell’in de vurguladığı üzere, yeni yapısalılık içinde öne çıkan “*teorik bilgi*” üretim faktörleri açısından stratejik bir kaynak haline dönüşürken; ekonomik yapı içindeki sektörel dağılımda da, bilgiye dayalı hizmet sektörü ilk sırayı almaktadır.

Yeni toplumun dinamosunu oluşturan ve enformasyon teknolojilerinin ürünü olan teorik bilgi, yüksek teknolojiye dayalı olarak bilgi-işletim sistemleri tarafından bilimsel yöntem ve süreçlerce işlenip elde edilmesinden dolayı, bireysel nitelikteki keyfilikler ile yargılardan uzaktır. Bundan dolayı da, hem daha rasyonel hem de daha güvenilir bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda enformasyon toplumunda, teorik ve sistematize edilmiş bilgiler ile teknolojilerin üretimi söz konusudur. (Erkan, 1998:96) Ayrıca, can alıcı bir diğer nokta da; üretim faktörü olarak bilginin -diğer üretim faktörleri gibi- kullanımı sırasında tükeniyor olmamasıdır.

Enformasyon ile bilginin, yeni toplumsal yapıyı nedenleyen stratejik kaynak olarak ortaya çıkışındaki belirleyici unsur; bu alanda yaşanan teknolojik gelişmelerin yanı sıra, total şekilde toplum yapısının kendisini ve içinde işlerlik kazandığı kurumsal önermeleri etkileyen derin ve sarsıcı etkileridir. (Aydın, 1996:23)

Fakat söz konusu dönüşüm, sadece teknolojik determinist bir bakış açısıyla ele alınırsa; sanayi toplumunu sona erdiren bir kopuştan bahsetmek yerine, toplumsal yapıdaki mevcut eğilimlerin teknolojik ilerlemeler doğrultusunda yalnızca ivme kazanmış olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. (Dolgun, 2005:105) Oysa yeni bir dönemin habercisi olan bu dönüşüm, sadece teknoloji alanında yaşanmamaktadır. Teknolojinin yadsınamaz nitelikteki belirleyici etkilerini de göz ardı etmemek koşuluyla, toplumsal yapıyı tüm kurumları ve yeni yaşam tarzlarıyla her yönden içine almakta ve geri dönüşü olmayan bir biçimde sarmalamaktadır. Bu anlamda *dönüşen*; kurumları, değer yapıları, kültürel alanları, ekonomik sistemi ve politik yapılanmasıyla, özel ve kamusal alan içindeki yaşam biçimleridir (Bell, 1976: 488).

Bu noktada, hem üniversitenin hem de entelektüel anlamdaki bilgi anlayışının uğradığı değişim ise ayrıcalıklı bir önem arz etmektedir.

1.1. Enformasyon ve Bilgi Kavramlarını Ayırıştırma Gereksinimi

Enformasyon ve bilginin, birbirlerini ikame ediyormuş ve/ya aynıymış gibi kabul edilerek zaman zaman aynı anlamda kullanılmaları, genel bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. Bu nedenle, ilk olarak bu iki kavram arasında ayırıştırmaya gitmek ve her kavrama kendi özgül anlamını vermek gerekmede:

Bilgi ile enformasyon arasındaki ayrıma yönelik ilk temellendirme, Bell'den gelmiştir: Buna göre *enformasyon*; istatistikler, raporlar, mahkeme kararları, vergi cetvelleri ve haberler gibi çeşitli materyallere işaret etmektedir. Bu açıdan, günümüzde bir patlama yaşandığı da yadsınmaz. Dünya nüfusu sürekli artmakta ve nüfusun hareket kabiliyeti yükselmekte, küçülen dünya içindeki ilişkilerin yoğunluğu paralelinde de, bunların zorunlu kıldığı örgütler, işlemler, kayıtlar, kurallar, belgeler ve tutanaklar aynı yoğunlukta fazlalaşmaktadır. Ancak bu durum, dolaşımdaki söz konusu işlemlerin bilgi olarak tanımlanması anlamına da gelmez. *Bilgi*, “şey”leri belirli bir bağlama oturtup; kavramlaştırma, yorumlama, ilişkilendirme, geliştirme ve şerh etmedir. (Bell, 1985:16)

Bu ayırım, enformasyon toplumunun artık genel kabul görür hale gelmesiyle, bu alanda hem daha çağcıl bir isim olan hem de güncel eserleri bulunan Toffler tarafından yeniden ele alınmıştır. O, enformasyonu “*sınıflandırmaya sokulup kategorilere ayrılmış ve belirli bir düzene tabi tutulmuş veriler*”; bilgiyi ise, “*daha da rafine hale getirilmiş ve genel ifadelere dönüştürülmüş enformasyon*” anlamında kullanmaktadır. (Toffler, 1992:34) Buna göre enformasyon, anlamlı biçime sokulmuş ve sistematize edilmiş verilerdir; enformasyonun disiplin ve deneyim yoluyla uygulamaya tabi tutulup analiz edilmesi ise bilgiyi ortaya çıkartmaktadır.(Buick ve Jevtic, 1997:27)

Senn ise; işlenmemiş olgular, rakamlar ve benzeri materyalleri ‘*veri*’; söz konusu verilerin yararlı, anlamlı ve organize edilmiş biçimlerini ‘*enformasyon*’; elde edilen enformasyonun amaçlara en uygun şekilde kullanılabileceği duruma dönüştürülmesini de ‘*bilgi*’ olarak niteler. (Senn, 1995:12)

Böyle bir ayırmaştırmanın sonucunda görüleceği üzere, enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin her tür “bilgi”ye erişimi kolaylaştırdığını düşünmek yanlısına olacak ve ortaya yeni bir sorunsalı koyacaktır: Enformasyon teknolojilerinin kolaylaştırdığı ve imkan dahilinde sunduğu şey, -enformasyon olarak da nitelemenin mümkün olduğu- kodlanmış/açık bilgiye (codified knowledge) ulaşım; buna karşılık, zımni/örtük bilgiye (tacit knowledge) ulaşım ise giderek daha da zorlaşacaktır. Burada açık bilgi ile kastedilen, çeşitli kodlar -örneğin dil, şekiller, grafikler, vs.- kullanılarak sunulan enformasyon gruplarıdır; zımni/örtük bilgi ise, uzmanlaşma sonucu elde edilen ve know-how faaliyetleri sonucu bireysel olarak kişilerin zihninde oluşan analitik bilgilerdir. Bu açıdan, yeni toplum yapısı içinde üstünlüğü ele geçirecek kesimler, elektronik ağlar/internet sayesinde her tür bilgiye ulaştığını

sanalar değil, sanal dünyada açık şekilde bulunmayan zımni bilgiye sahip olanlar olacaktır.(Göker, 2004)

Yukarıda verilen epistemolojik ve kavramsal ayrıştırmaya ek olarak, şu belirgin farklılıklardan da bahsedilebilir: (Brown ve Duguid, 2002:109)

➤ Bilgi kişiselleşmiştir ve insani nitelikte bilişsel bir boyuta sahiptir; enformasyon ise, daha bağımsız ve kendisine özgü bir karakteristik sergiler,

➤ İçerdiği kişisellik nedeniyle insanların bilgiyle olan bağlantılarını koparmak, enformasyonla olan bağlantılarını koparmaktan daha zordur. Enformasyon, kendi başına bir şey olarak kabul edilir; insanların derlediği, sahip olduğu, aktardığı, veri tabanı içine dahil ettiği, kaydettiği, biriktirdiği, saydığı ve kıyasladığı bir şeydir. Buna karşılık bilgi, biriktirmek ya da saymak gibi söz konusu eylemlere pek uygun değildir.

➤ Bilgiyi bu kadar kolayca alıp vermenin kolay olmamasının nedeni, bilginin özümsemeyi ve yorumlanmayı gerektirmesidir. Genel olarak, bilen kişinin onu anlamasını da zorunlu kılar. Çelişkili bir enformasyona sahip olunabilir, ancak bilgi açısından çelişki söz konusu olamaz. Bu nedenle, “ilgili enformasyonu aldım ama anlamıyorum” demek mantıklı görünebilirken, “biliyorum ama anlamıyorum” veya “bilgim var ama ne anlama geldiğini anlamıyorum” demek pek mantıklı değildir.

➤ Enformasyon daha maddi bir karakteristik sergilediğinden ve piyasa ilişkileri içinde meta haline dönüştüğünden, elektronik ağlar ve bilişim teknolojileri yoluyla aktarılması daha kolaydır. Ancak, insanların kafalarının içinde bulunan bilgiyi bu kadar kolay biçimde sınıflamak, organize etmek ve dağıtmak, enformasyonda olduğu gibi rahat bir serbesti taşıyabilir.

1.2. Enformasyon Toplumunda Bilginin Artan Önemi

Bilginin günümüzde çeşitli dönüşümlere uğradığını belirten bazı kuramcılar, artık bilgi ile kastedilenin sadece entelektüel birikimler olmadığını ve bilginin enformasyon teknolojileri sayesinde giderek metalaştığını ileri sürmektedirler. Bunlara göre bilgi, hammadde veya üretim faktörü olarak görülür olmuş; veri tabanları haline getirilmesi de, giderek enformasyon biçimine dönüşmesine yol açmıştır. Günümüz toplumunu, yapısal özellikleriyle bağlantılı olarak bilgi toplumu şeklinde tanımlayan Drucker şunları söylemektedir: (Drucker, 1994:66)

“Bilgi kelimesinin anlamında 250 yıl önce başlayan değişiklik, toplumu da ekonomiyi de değiştirmiştir. Formel bilgi, hem kişisel bir kaynak olarak, hem de kilit ekonomik kaynak olarak görülmektedir. Günümüzde bilgi, anlamlı tek kaynaktır. ... Geleneksel bilgi geneldi. Şimdi bilgi dediğimiz şey ise, ihtiyaç gereği, son derece ihtisaslaşmış bir şeydir. ... O kendini eylemle kanıtlamaktadır. Bugün bilgi dediğimiz zaman kastettiğimiz şey, eylemde etkin olan enformasyondur, sonuçlara odaklanmış olan enformasyondur. Sonuçlar kişinin dışındadır, toplumda/ ekonomide ya da bilginin daha ilerletilmesindedir.”

Bu dönüşümler, bilgi ile enformasyonu giderek birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bu nedenle Bell, enformasyon teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak bilgiyi, enformasyon teknolojilerinin toplumsal yaşama tümüyle uyarlanma potansiyelleri ile özdeşleştirmiştir. (Bell, 1980:298)

Drucker’e göre, *“bilgi’den bilgiler’e geçiş”* ile yeni toplumun temelleri atılmaktadır. Ancak bu toplumun işlerlik kazanabilmesi için, teorik ya da ihtisaslaşmış bilgi ile bu konuda uzman olan kişiler gerekir. Bu paralelde dünya ekonomisi, piyasa ekonomisi içinde kalıp bu piyasanın mevcut kurumlarını muhafaza etmesine rağmen; içeriği büyük ölçüde değişmiştir. Dünya ekonomisi yapısal özellikleri açısından hala kapitalist olarak kabul edildiğine göre; burada söz konusu olan *“enformasyon kapitalizmi”*dir. Bu bağlamda son altmış yıldır sermaye yoğun üretime dayalı olarak yapılanmış sanayiler, artık teorik bilgi ile enformasyonun üretimi ve dağıtımını gibi alanlara yönelmektedirler. Bunlar, bilgisayar-yazılım programları gibi enformasyon işleme araçlarını üreten sanayiler ile bu enformasyonu dağıtan şebekeler ve teorik bilginin üretimi/uygulanması ile ilgilenen -eğitim ve sağlık hizmetleri alanındaki kurumlardır. (Drucker, 1994:72-254)

Diğer deyişle, bilginin sadece varolması ya da yığılmış durumda bulunması değil, işlenir hale getirilmiş ve üretime yönelmiş olması önemlidir. Bunun yanında, entelektüel içerikli bilgi açısından da, bilgi hamalı olmaya ve her şeyi bilme gayreti içine girmeye gerek kalmamıştır; artık bilgi, bilgisayarların tuşları kadar uzak bir mesafededir.

Nihai aşamada, tarım toplumunda üretime yönelik stratejik kaynak olan toprağın yerini sanayi toplumunda sermaye, günümüzde ise enformasyon ve bilgi almıştır. Hammaddelere bağımlı olan sanayi toplumu, üretim açısından makinelerin ve insanların koordinasyonuna dayanırken; yeni toplumun yapısı,

enformasyon teknolojileri ile bilginin sunduğu imkânlar etrafında örgütlenmektedir.

Yeni toplumsal yapı, enformasyon teknolojilerinde yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmelerin bir sonucudur. Bunlardan en önemlileri, enformasyon ile bilgiyi üretmek, iletmek ve dağıtmak yoluyla, toplumsal bir dönüşüme izin veren yüksek teknolojidir. Bu teknolojiler, bilgisayarlardan, küresel bilgisayar ağlarından, uydu yayınlarından ve telekomünikasyon sistemlerinden beslenmektedir.

Sanayi toplumunda dinamo görevini buhar makinesi üstlenirken, enformasyon toplumunda da bilgisayar ve telekomünikasyon sistemleri başta olmak üzere yüksek teknolojiler üstlenmiştir. Masuda, enformasyon şebekeleri, veri bankaları ve enformasyon üretiminin çekirdek örgütlenmesini oluşturan hizmet sektöründeki kurumların, “*toplumsal simge olarak fabrikanın yerini alacağı*”nı savunmaktadır. Enformasyon toplumunun hizmet sektörü içinde yer alan bu kurumlar, altyapı görevi üstlenecekler; ekonomik yapıda yaşanan dönüşümle, enformasyon sermayesi maddi sermaye karşısında üstünlük sağlayacaktır (Masuda, 1985:65).

Bilgisayar ağları sayesinde, insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir teknolojik yenilenme yaşanmış, ekonomik imkanlar/politik gelişmeler ve kültürel dönüşümler neredeyse sınır tanımaz bir hale gelmiştir. (Naisbitt ve Aburdene, 1990:11)

Bu teknolojiler, kendilerinden önceki teknolojilerden ayrılan bazı özelliklere sahiptir: (Kurtulmuş, 1996:129)

- Robotlar, insansız üretim hatları ve telekomünikasyon sistemleri gibi diğer teknolojilere uyarlanma kabiliyetleri çok yüksektir,
- Eldeki mevcut makine ve araçlara adapte edilerek, onların güncelleştirilmelerine imkân tanırılar,
- Çok sayıda yüksek teknolojinin bir arada uygulanarak, yeni ürünler ve üretim teknolojileri ortaya koymasını sağlarlar.

Enformasyon teknolojisi en genel anlamda, yüksek teknolojinin sunduğu imkanlar doğrultusunda enformasyon ile bilginin, insanlar ve bilgisayarlar tarafından elektronik ortamda yeniden yapılandırılması, biriktirilmesi, işlenmesi, aktarılması, sergilenmesi, organizasyonu ve kullanılması olarak tanımlanabilir.(Bennet, 1994:263)

Buradaki diğer temel kriter, elektronik yazılım/görüntü ve ses biçimlerindeki enformasyonun, tüm bunları -sistem, şebeke, işlev ve süreçleri kullanarak- en hızlı şekilde ve en ucuz maliyetle gerçekleştirmesidir.

Enformasyon teknolojilerindeki çeşitlilik her geçen gün giderek artar ve daha da karmaşıklaşırken, bu teknolojileri genel anlamda üç alanla sınırlamak mümkündür: İki mikro-elektronik olarak adlandırılan elektronik ve optik alanları ile yazılım sistemleridir, ikincisi telekomünikasyon ve üçüncüsü de biyo-teknolojidir. Ancak bunlara, “nükleer teknoloji”yi ekleyenlere de rastlanmaktadır (Belek, 1993:137).

Enformasyon teknolojilerinin inanılmaz bir hızla büyümeye devam etmeleri ve çeşitlenmelerindeki temel unsur, mikro-elektronik ile telekomünikasyon sistemlerinin birbirlerine giderek daha bağımlı hale gelmesi ve bütüncül biçimde sistemleşmeye başlamasıdır. Enformasyon teknolojilerinden enformasyon altyapısına ve bu alandaki yeniliklerden bütüncül sistemlere kadar tüm gelişmeler, gözetim pratiklerine uygun zemini hazırlamaktadır.

2. ÜNİVERSİTELERİN İŞLEVLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Günümüzde piyasalar, üretim faktörü haline dönüşen “teorik bilgi”yi, rekabet ve karlılık açısından en değerli ve stratejik kaynak olarak görmeye başlamışlardır. Rakiplere karşı üstünlük sağlamanın ve pazardan daha büyük bir pay kapmanın şartı, giderek hem ürün farklılaşmasına hem de daha üst teknolojilere dayalı ürünler geliştirmeye bağlı hale gelmektedir (Zack, 1999:125). Çünkü, bir ürüne ait teknoloji ile bilgiyi rakiplerinize oranla bir üst düzeyde üretmediğiniz takdirde, pazar ve rekabet şansı da son derece sınırlı olacaktır.

Söz konusu durum, bilginin metalaşması nedeniyle özellikle araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleriyle de yakından bağlantılıdır. Dev ölçekli ve sektörünün önderi olan firmalar söz konusu koşulları, genellikle kendi işletmelerinin içinde kurmuş oldukları Ar-Ge departmanları yoluyla gerçekleştirirken; özellikle büyük çoğunluğunu KOBİ’lerin oluşturduğu firmalar da, bu konuda üniversitelerden destek alma yoluna gitmektedir. Hatta büyük firmalardan bazıları da, zaman zaman kendi içlerindeki departmanlara ek olarak üniversiteler bünyesindeki Ar-Ge departmanları ile konusunun uzmanı profesörlerden yararlanmaktadır.

Bu da, geçmişte “*fildişi kuleler*” olarak görülen ve kendini entelektüel anlamda bilgiye adanmış akademisyenler için huzur dolu sığınaklar olan üniversitelerin, bu özelliklerini yitirmeleri ve giderek piyasa ortamında ticarileşmeleri sonucunu doğurmuştur.

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan -ve özellikle bilgisayar ve/ya elektronik mühendisliği, moleküler biyoloji, genetik, tıp, hukuk, işletme gibi belli bölümleri sayesinde isim yapmış olan- üniversiteler, piyasaların ihtiyaçları doğrultusunda özel sektör ile kolaylıkla eklemleşebilmektedir. Bunun geleceğe yönelik en ciddi sonucu da, üniversitelerin temel misyonu olan eğitimin yerini piyasa ve kârlılık gibi paradigmatik ve pragmatik dönüşümlere bırakmasıdır.

2.1. Üniversitenin Misyonu

Enformasyon toplumunda üniversitelerin yüklenmekte oldukları yeni misyona geçmeden önce, tarihsel süreç içinde ve çok genel bir bakış açısıyla üniversiteyi kısaca ele almak daha doğru olur. Böylece, üniversitenin hem bugününü hem de bu noktaya nasıl geldiğini sorgulamak açısından sistematik bir bakış açısı da mümkün hale gelecektir.

Antikite'nin akademiasında, “*hakikat*” ve “*bilgi*” arayışı önde gelen amaçtı. Buradaki misyon; temel kavramlar olarak erdem ve etik ön plânda olmak üzere; öğrencilere bilginin yaşamsal ve öğrenmenin de sürekli olduğunun kabul edildiği bir dünyada, öğrenmeyi öğretmek ve akıl yürütücü profesyoneller olarak davranmalarına yardımcı olmaktır (Ennals, 2003:93). Bu durum, ortaçağa doğru bilimin bayraktarlığını devralan İslâm Medeniyeti de dahil; her iki kültürde uzunca bir süre böyle devam ettikten sonra, akademyaya sırasıyla *Kantçı Akıl Üniversitesi* ile *Humboldçu Kültür Üniversitesi* anlayışları egemen olmuştur. Ancak yine de üniversiteler, manastırların sosyal özelliklerine sahip olan kapalı bir toplum olmayı devam ettirmişlerdir. Bu anlayış içinde, “dünya”ya ait olmamak ve günlük kaygılara ait küçük ayrıntıların gerçek amaçtan sapmaya yol açmasına izin vermeyen aşkın bilginler olmak, akademisyenler arasında her daim gurur kaynağı olmuştur (Glaser, Halliday ve Elliott, 2003:175). Bu çizgideki *geleneksel eğitim modeli*, bilişsel ve normatif sonuçlara ilişkin beklentilerden ibarettir (Duenas, 2003:149) ve eğitimin temel meselesi de “kavramsal bilgiye ulaşmak” olarak formüle edilebilir. Buna göre üniversitenin temel yetkinliği, bilgiyi aktarmak değil; yaratmaktır (Pines, 2003:133).

Ancak, her ne kadar yapısal olarak kapalı bir modelin özelliklerine sahip olsalar da, sanayi toplumuyla birlikte “dış dünya” ile bütünleşme ihtiyacı bir zorunluluk olarak kendini dayatmıştır. Böylece, yirminci yüzyılın başları deneysel bilimlerin doğuşuna şahitlik etmiştir.

Bu bağlamda, -fizik, kimya, biyoloji ve sonraları da mühendislik ile yönetim bilimleri gibi- bugünkü disiplinlerden çoğunun ortaya çıkışı sanayi devrimi sonrasında. Pratik deneyimler ile üniversite-sanayi arasındaki etkileşimden edinilen bilgiler ve entelektüel buluşlar, hızla müfredata dahil edilmeye başlanmıştır. (Gür, 2003:183)

Ancak, bu gelişmeler yine de oldukça sancılı şekilde gerçekleşmiştir. Örneğin, görüşlerinden dolayı Amerikan üniversitelerinin dışında tutulan Veblen, yazılarında sık sık akademik ideallerin iş dünyasının talepleri karşısında adım adım gerilemesinden yakınmıştır. (Veblen, 1994: 159) Bazı disiplinler ise, ısrarla bilim olarak kabul edilmek istenmemiştir. Bunu, özellikle işletme için söylemek mümkündür. Geçen yüzyılın başlarında işletme fakültelerinin açılması, kampüslerde şüpheli karşılanmıştır. Dönemin akademik alandaki otoritesi kabul edilen Abraham Flexner, Harvard’ı sırf işletme fakültesi açtığı için yererek; işletmenin gerçek bir meslek olmadığını ve ne zihinsel bir disiplin ne yüksek hedefler ne de bir üniversite eğitimi gerektirecek denli uzmanlaşmış bilgi birikimi gerektirdiğini söylemiştir. (Bok, 2007:22)

Ancak, yine de gidişatı durdurmak mümkün olmamıştır. Bu noktada özellikle, akademisyenler arasındaki bilimsel açıklamaların genel doğruluğu kadar genel uygulanabilirliği konusunda da kuşkuculuğun artması etkili olmuştur (Bosch, 2003: 159). Geleneksel yaklaşımın tersini ifade eden bu görüş, bilginin geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlayan “*eylemin*”, öğrenilen şeyin bütünsel bir parçası olduğu yönündedir.

Görüldüğü üzere üniversiteler, sosyo-ekonomik şartlardan ve dış dünyadan geçmişte de kopuk olmamıştır. Ancak bugün baş gösteren temel sorunsal; üniversitelerin gerçek yaşam ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarla bütünleşmeleri değil; bir yandan -eğitim misyonunun temel işlevlerine aykırı şekilde- eğitim hedeflerinin şirket stratejileri ile uyumlaştırılması ve diğer yandan da üniversitelerin hızla ticarileşmekte olmalarıdır!

Bunlar yanında göz ardı edilmemesi gereken temel nitelikteki bir diğer sorunsal da, eğitimin temel amacının insanları toplumun ortak refahına etkili bir katkı sunacak hale getirmesidir. Oysa bugün talep baskısı ve kâr güdüsüyle,

öğrencilere sadece mesleki eğitim verme uğraşında olan üniversiteler, gelecekte bu mezunların doğru ahlaki tercihler yapmaları ya da demokratik süreçlerde yapıcı bir yurttaş rolü oynamaları gibi genel toplumsal ihtiyaçlara hizmet edecek olan “asıl” eğitimlerini es geçmekte.

2.2. Paradigma Kaymasının Karakteristik Örneği Olarak Üniversiteler

Enformasyon toplumunda hizmet sektörünün kazandığı dominant özellikle birlikte, “*beyaz yakalı*” olarak tabir edilen kesimlerin yapacakları işlerin sayısında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, Drucker'ın “*bilgi işçisi*” ve Gouldner'in “*kültürel sermaye sahipleri*” olarak nitelediği grupların karakteristik örneklerini oluşturan bilim adamı, öğretmen, teknokrat, mühendis ve tıp personeli gibi “*teknik ve profesyonel sınıfın*” rolü de giderek artmıştır. Bu sınıf, bilginin asıl güç haline geldiği yeni toplumda gücü de ellerinde bulunduracak olanlardır. Bu bağlamda Gouldner, değişimin öncülüğünü *teknik entelijansiya* ile *entellektüellerden* oluşan yeni grupların üstlendiği görüşündedir. (Bozkurt, 2006:25-26)

Ayrıca fordizmin yerini almakta olan fonksiyonel esneklik de, kalifiye ve çok yönlü emek arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu, rekabet sürecinde insan kaynağının kazanmakta olduğu öneme işaretle, klâsik eğitim anlayışının elit nitelikteki entelektüel içerimli eğitiminin yerine teknoloji temelli kitle eğitimi gündeme taşımaktadır (Tekeli, 2003:125).

Aşağıda tabloda da görüleceği gibi, yeni toplumun temel kurumlarını oluşturacağı varsayılan üniversiteler ile araştırma kurumları, yeniliklerin temel yaratıcısı ve referans kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle, toplumun ekonomik temelini bilimi esas alan endüstrilerin; temel problemlerini de, bilim ve eğitim politikalarının oluşturacağı kabul edilir.

Tablo 1: Post-endüstriyel Toplumun Yapısı ve Problemleri

<i>Eksen ilke</i>	Teorik Bilginin Merkeziliği ve Kanunlaştırılması
<i>Temel kurumlar</i>	Üniversiteler, Akademik enstitüler, Araştırma kurumları
<i>Ekonomik alan</i>	Bilimi temel alan endüstriler
<i>Temel kaynak</i>	Beşeri sermaye
<i>Siyasal problem</i>	Bilim ve eğitim politikası
<i>Yapısal problem</i> <i>Tabakalaşma: Temel Yol</i>	Özel ve kamu sektörü dengesi, Nitelik, Eğitim
<i>Teorik sorun</i>	Yeni sınıfların bağlılığı
<i>Sosyolojik reaksiyonlar</i>	Bürokrasinin direnci, Düşman kültürler

Kaynak: Daniel Bell (1973) **The Coming of Post-Industrial Society**, Basic Books, Publisher, New York, s.118'den aktaran Veysel Bozkurt, **Dönüşüm**, s..28

Ancak, iyimser kuramcılar tarafından enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin daha varsıl ve demokratik bir toplum yapısına yol açacağı iddialarına karşılık bunun tam aksi bir durumun baş göstermesindeki gibi; bu teknolojilerin zamandan ve mekândan bağımsız olarak bilginin *serbest dolaşımını* sağlaması ve geçmişte sadece seçkinlerin tekelinde kalan bilgiye artık toplumun tüm kesimlerinin daha kolay ve düşük bir maliyetle ulaşabilmesi gibi nedenlerle üniversite-merkezli olarak toplumun entelektüel gelişiminin ve eğitim-öğretimin daha geniş kitlelere açılacağı gibi ön kabuller giderek geçerliliğini yitirmektedir.

Enformasyon teknolojilerinin sağladığı açılımlarla, açık toplum yapısını güçlendireceği ve buna bağlı olarak demokratik yapılanmayı daha da pekiştireceği düşünülen üniversiteler; hızla bürünmekte oldukları şirket kimlikleriyle, -eskisinden çok daha kuvvetli şekilde- toplumsal tabakalaşmayı pekiştirme ve yeni kastlar oluşturma amacına hizmet eder hale gelmişlerdir.

Bugün şirketleşmekte olan üniversitelere yönelik eleştirilerden başlıcası; dış dünyanın üniversitelerin ne yapmaları gerektiğini söylemekte kendini bu

kadar rahat hissettiği ve bunu yaparken de gündemi oluşturan “*kamusal*” ve “*ticari*” çıkarlardan bu kadar rahatça dem vurduğu başka bir dönemin varolmadığı yönündedir (Evans, 2007:2)

Bu iddialara göre; artık akademisyenler “*öğrenme ve öğretme sorumluluğunu*” öğrencileriyle birlikte paylaşılan yol göstericileri olmaktan çıkarak ve hem topluma hem öğrencilerine hem de akademyaya karşı sorumluluklarını umursamayan, yarı zamanlı olarak ders veren ve çalışma saatlerinin büyük kısmını piyasa araştırmalarına yönelten Ar-Ge elemanlarına dönüşmektedirler.

Bu paralelde, bir anlamda sosyal sermaye yaratıcıları haline gelen üniversiteler diğer anlamda da hakikati arama işlevleri yanında eleştirel olma ve sorgulama özelliklerini kaybetmektedirler.

Artık araştırma ve çalışma konularının, bireysel seçimler ve akademya içinde en deneyimli olanlarının ortak tercihlerince özgür olarak belirlenebildiği dönemler sona ermektedir. Bu alanların neler olacağına, piyasa talepleri ve yeni trendler doğrultusunda piyasa güçleri karar vermeye başlamıştır. Bunun en karakteristik örneği, giderek “*temel ve kuramsal*” araştırma konularından uzaklaşıırken, bunların yerini “*uygulamaya*” dayanan araştırma projelerinin almasıdır. (Greenwood ve Levin, 2003:79, 84) Toplumun “düşünmesi için para verdiği” grup olan akademisyenler, artık düşünmekte özgür olamayacaklarından ve “düzene göre düşünmeleri” gerekeceğinden; kendilerinden, düşünmeleri için para verilen düşünceleri düşünmenin yollarını bulmaları ve istenen sonuçlara varmaları beklenecektir. (Evans, 2007:3) Oysa akademik ahlak ve bilimsel nosyon gereği, bazı problemler hiçbir ticari değer içermediği halde araştırılmayı hak ederler.

Böylece üniversiteler, hakikati arama yolunda geniş bir yelpazeye yayılmış disiplinler arası entelektüel bir uğraş olmaktan çıkıp, piyasa araştırmaları yapan hizmet şirketlerine dönüşmektedir.

Disiplinler, yeni bilgi/ metodoloji ve kavramları üreten temel mekanizmalardır. Ancak uzmanlaşma, beraberinde entelektüel yalıtılmışlığı teşvik etme tehlikesini taşımaktadır. Uzmanlaşmanın en büyük handikabı da, bilgiyi çevremizdeki dünyanın kapsamlı bir şekilde kavranmasını ve gerçekliğin kapsamlı tasvirini sağlayacak şekilde bütünleşme yeteneğinden yoksun olmasıdır. (Gür, 2003:187)

Bu noktada kendini gösteren kaygılardan başlıcası, hem ticarileşmenin üniversite açısından yarattığı ikilemler hem de üniversitenin hedeflerine ulaşmak ve değerlerini muhafaza etmek için bu ikilemlere vermesi gereken doğru tepkilerdir. Uzun dönemde, -üniversiteyi ayakta tutan kaynaklardan başlıcasını oluşturan- vergisini düzenli ödeyen sıradan vatandaşın, toplumsal çıkarlara yönelik bilgi üretme ve öğrencilerini sorumluluk sahibi vatandaşlara dönüştürme gibi temel uğraşlardan vazgeçen üniversitelere karşı inancı da giderek kaybolacaktır. Böylece, özel sektörün bir parçası haline gelen üniversiteler, kamuoyunda saygınlık ve güvenilirlik yönünden büyük erozyona uğrayacaklardır.

2.3. Metalaşmış Bilgiyi Paraya Dönüştürme Fırsatlarıyla Dolu Cesur Yeni Dünya

Enformasyon toplumunun gerekleri paralelinde, *öğretim ve öğrencilere danışmanlık* gibi temel faaliyetlerinden gittikçe daha da kopan bir araştırma kültürünün gelişmesi, akademisyenleri bilgi-yoğun sektörler yoluyla katma değer yaratma yarışının kucağına atmaktadır.

Böylece, günümüz üniversitelerinde öğretim üyelerinin teorik içgörülerini ile yönetici deneyimlerinin giderek birbiriyle eklenmeye başlanmasına şahit olunmakta.

Bunun çeşitli nedenlerinden bahsetmek mümkün:

İlki, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iyice kompleks hale gelen toplumsal yapıda pek çok alandan profesyonelin yeni bilgi ve beceriler edinme ihtiyacı hissetmeleriyle, “*yetişkin eğitimi*” alanında beliren fırsatlar: Sertifika programları, mesleki becerilerini geliştirmeyi hedefleyen pek çok öğrenciyi çekti. Profesyonellerin, kariyerlerinin ileri aşamalarında doğan eğitim ihtiyaçları ortaya çıktı. Doktorlar, tıptaki hızlı ilerlemelere yetişmek için çaba sarf ettikçe ya da şirket yöneticilerine yönelik programlar giderek popüler hale geldikçe, her türden şirket eğitimi yıllık hacmi milyar dolarları bulan etkinliklere dönüştü. Özellikle işletmeciler akademisyenler, danışmanlığa ya da yönetici eğitimine yüklü meblağlar ödemeye hazır şirketleri görünce bunların kapısını aşındırmaya başladı. Hukukçu öğretim üyeleri, ciddi ücretler karşılığında hukuk firmalarına ve onların müşterisi olan şirketlere danışmanlığa koyuldu. Ekonomistler, psikologlar ve diğerleri; uzmanlık bilgileri ile tavsiyelerinin şirketlerin,

danışmanlık firmalarının ve öteki özel kuruluşların gözünde yüklü bir ederi olduğunu fark ettiler. (Bok, 2007:13)

İkincisi, vahşi bir rekabetin hakim olduğu küresel piyasalarda üstünlüğü kaybetmemek ve/ya ele geçirmek isteyen iş dünyasının “*öğrenen örgütler*” olarak davranma ve bunu içselleştirme zorunda kalmaları.

Üçüncüsü, bireyselleştirilmiş öğretim anlayışının yaygınlaşmasıyla, hem hızla dönüşen dünyaya ayak uydurmada “*yaşam boyu öğretim*” felsefesini benimseyenlere hem de enformasyon teknolojilerinin nedenlediği yeni istihdam alanları karşısında işini kaybedenlere yeni meslek eğitimleri verme hedefleri. Bugün, yılda 75 milyondan fazla yetişkin sürekli eğitimin bir türüne katılıyor ve sırf mesleki beceri gelişimine harcanan yıllık miktarsa 40 milyar dolar civarında; özellikle teknolojiye bağımlı sektörlerde ise, şirket çalışanlarının beceri eğitimine ihtiyacının hızla artacağı öngörülüyor (Urdu ve Weggen, 2000:147).

Dördüncüsü, geleneksel akademik anlayıştaki “soyut” ve “entelektüel” teoriler yerine, yüksek öğretimi “somut” ve “pratik” usulleri kucaklayan bir temel -bilgisayar ya da enformasyon teknolojileri gibi alanlarda “iş üzerinde” yetiştirme olarak bilinen eğitimler- üzerine oturtmanın kapsamının genişlemesi. (Ennals, 2003:121)

Beşinci olarak da, son dönemde toplumun meslek sahibi olma ve -1990’lardaki “yararlı olma” ve “güncelle ilgili olma” vurgularının da ötesine geçip- öğrencilerde “*girişimci ruhun*” bilinçli olarak güçlendirilmesi yönündeki eğilimlerinin artması. Dolayısıyla öğrencilerin, kendi (ticari) geleceklerine yatırım amacıyla öğretim “satın alma”ya teşvik edilmeleri (Evans, 2007:3); bunun sonucunda da, kaliteli ve ufuklarını geliştirecek dersler yerine, gerekli diploma ve belgeyi edinmekle ilgilenmeleri.

Bu tip etkenler sayesinde, bir yandan ilk dönemlerindeki bilginin başat yaratıcısı ve tedarikçisi olma yönündeki tekeli konumlarını yitiren diğer yandan da bilgi yaratma sürecinin akademiye ait bir “iç faaliyet” olmaktan çıkıp piyasaların istek ve ihtiyaçlarıncı şekillenmeye başladığı günümüzde, üniversiteler artık bambaşka ikilemlerle karşı karşıyalar. Devlet -ve özellikle de taşra- üniversiteleri, dış dünyaya ayak uydurmakta zorlanan bürokratik ve hiyerarşik örgütler olarak -sadece ve sadece- ayakta durmaya çabalarken; özel üniversitelerse, -özellikle de teknoloji alanında uzmanlaşanlar- ya kendi araştırma merkezlerini kurarak şirketleşmekte ya da piyasaların

yönlendiriciliğinde laboratuvarlarını ve öğretim üyelerini piyasanın hizmetine sunmaktalar. (Greenwood ve Levin, 2003: 78)

Tüm bunların sonucunda da, öğretim ve araştırmaya ilişkin geleneksel faaliyetlere bir üçüncüsü eklenmekte: İşverenlerin taleplerini karşılayarak ekonomik gelişmeye ve piyasalara katkıda bulunmak! Bu da, akademik çalışmanın örgütlenmesine ilişkin yeni yaklaşım arayışlarını gündeme getirdi (Ennals, 2003:91).

2.4. Yüksek Öğretimin Ticarileşmesi

Enformasyon toplumunun hükümranlılığını ilân ettiği 1980'ler sonrasında, üniversitelerdeki ticarileşmenin bu kadar yaygınlaşmasının temel nedenlerinden başlıcalarının; büyük paralar karşılığında piyasaya eğitim, uzman danışmanlık hizmeti ve bilimsel bilgi arz etme fırsatlarının hızla artması olduğu açıkça görülmekte.

Bu paralelde araştırma önceliğinin temel alanlardan uygulamalı alanlara kayması, konjonktür gereği üniversiteleri ticarileştirmenin yanında, “*girişimci akademisyen*” tipi ile başlayan sürecin “*tüccar akademisyen*” tipine kayışı ile son bulmasına yol açtı.

Üniversiteler, *uzmanlık bilgilerini paraya dönüştürme* fırsatları sayesinde “*büyük araştırma kurumları*” haline dönüştükçe, eğitim-araştırma faaliyetleri “*metalaştı*” ve akademik kadrolar “*çalışan*” statüsüne indirildi. Bu “*çalışanlar*”, entelektüel ufku son derece sınırlı bir uzmanlaşmış “*akademik işçi*” kitlesinden meydana gelmekteydi (Nalbantoğlu, 2003:19).

Bu ortamda, şirket kültürünün üniversiteye tesirini belli başlıklar altında sorunsallaştırarak incelemek daha doğru bir yöntem olabilir:

İlk sorunsal, ***üniversitelerin kurumsal anlamdaki şirketleşme faaliyetleridir.*** Bugün artık özel olanlar yanında devlet üniversiteleri de, eğitim ve araştırma faaliyetlerinden para kazanma konusunda çok daha saldırgan davranmaktalar.

Bu durum, hem öğrencileri kendilerine çekmeye yönelik politikalar hem de “kurumsal şirket” sıfatıyla yürütülen faaliyetler açısından geçerli.

Ancak bu süreçte, üniversitelerin haklı oldukları bazı noktaların bulunduğu da göz ardı edilmemeli.

Toplum tarafından genel kabul gören bir prestiji ve yeterli mali kaynakları olmayan her kurum dezavantajlıdır. En yetenekli öğrencilerin isim yapmış üniversiteleri tercih etmelerinde olduğu gibi, en başarılı genç akademisyenler ile araştırmacılar da güçlü akademik kadrosu olanlara meyledeceklerdir. Bu paralelde, artan rekabet ortamı da yeni kaynak arayışlarına yol açmaktadır. Üniversitelerin itibarlarını güçlendirmek için yapacakları her şey para demektir: Alanında otorite olan profesörleri kadroya dahil etmek ve/veya belli bir akademik saygınlığa sahip olan eldekilerin başka kurumlara gitmesini önlemek ya da iyi öğrencileri çekmek için başarı bursları vermek gibi. Bir yazarın da belirttiği gibi, 2000 yılındaki en iyi üniversitelerin 1950 hatta 1900’dekilerden çok farklı olmamasının nedeni budur. Dolayısıyla, yeni hedeflere ulaşacak fonları bulma ve kurumu geliştirerek adını duyurma amacıyla yapılacak çabalar, ticari dünyanın sunduğu her türlü meşru imkânı sonuna kadar değerlendirme yolunu da açmıştır. Ayrıca 1980’lerde toplumda baskın hale gelen “*girişimci ruh*” da, bu tür inisiyatifleri teşvik edip meşrulaştırmıştır. (Bok, 2007:14, 105)

Tüm bu etkenler, şirketleşme eğilimi içine giren üniversiteleri üç farklı çözümle karşı karşıya bırakmıştır:

- Özel sektörle bütünleşen kurumlar olarak dev araştırma merkezlerine dönüşmeleri;
- “Uzmanlık bilgisi” ile “teknik danışmanlık” peşindeki kişi ve kurumlara eğitim sunan şirketler haline gelmeleri;
- Hem piyasanın hem de -bu doğrultuda- öğrencilerin “gelecek” beklentilerini karşılayan meslek yüksek okulları haline dönüşmeleri.

Bu çözümlerden ilki, en fazla kazandıran girişimci faktör olarak öne çıkıyor: ABD’de 2000 yılında üniversiteler, patent/ telif ve lisans ücretlerinden yılda bir milyar dolardan fazla kazanmaktaydılar.

Bu arada, bilginin en gözde meta olduğu enformasyon ekonomisinde “online eğitim” pazarı da büyük bir patlama yaşadı. Tamamen kâr amacı güden “*internet temelli uzaktan eğitim sistemleri*”, söz konusu arayışlar içindeki üniversitelerin bir dizi ticari inisiyatifleri hayata geçirmelerini sağladı. Online eğitimin, belli avantajları olduğu doğru: Dersler dünyanın her yerinden kolayca izlenebiliyor ve katılımcılar için e-postayla soru sorup hemen cevap alma imkanı yanında sadece ders izlemekle kalmayıp telekonferans yöntemiyle tartışmalara katılmak da mümkün. Akademisyenlere, dokümanlarını güncelleme

ve ilgili kitlenin ihtiyaçlarına uygun olarak değiştirme konusunda daha fazla imkan tanıyor. Diğer yandan; tam gün çalışanlara, evden ayrılamayan genç annelere ve kampuse gelemeyen diğer kişilere ciddi eğitim olanakları sağlıyor. Mesleki beceri gelişimine yönelik eğitimde de, ani bir uzmanlık eğitimine ihtiyaç duyan meşgul profesyonellere “just-in-time” dersler, işini bırakamayan çalışanlara kolay erişim imkânı, çalışanlarını eğitime gönderirken ulaşım/ beslenme ve barınma için büyük paralar dökmeye alışmış şirketlere de büyük tasarruflar sağlıyor. Her şeyden önemlisi, inter-aktif bir mecra. Bu, 2000 yılında yaklaşık 2 milyar dolarlık bir sektördü ve yılda yüzde 40 gibi bir hızla büyüdü. Ancak; yeni fikirler üretmeye, başkalarına yardım etme hissi oluşturmaya veya liderlik yeteneklerini geliştirmeye nasıl katkı sunabileceği henüz net değil. Öğrencilerin devamlılığını sağlamakta da başarılı olup olamayacağı belirsiz. Geleneksel üniversitelere nazaran çok daha fazla öğrenci dersleri yarıda bırakıyor. (Bok, 2007:87-95)

Ancak, bu tip ticari faaliyetlerin, bir parçası oldukları üniversitenin paranın ötesinde idealleri ve amaçları temsil ettiğini düşünen pek çok öğretim üyesi için şevk kırıcı olacağı da açıktır. Ayrıca, üniversitelerin ve yüksek öğretimin öncelik sırasını bozma yanında, akademisyenler ile araştırmacıların enerjilerini işin ucunda büyük paralar olmasa üniversitenin girişmeyeceği türden araştırma ve eğitim etkinliklerine kaydırmalarına yol açma gibi handikapları da ortada.

Bunlar dışında, teknik araştırma üniversiteleri şeklinde belli alanlarda uzmanlaşmamış ya da girişimci olamamış üniversiteler de, bilgi yaratma sisteminin gereksiz bir parçası haline dönüşme tehdidi ile karşı karşıya kalmaktalar. (Greenwood ve Levin, 2003:78)

İkinci sorunsal, *akademisyenlerin kendi şirketlerini kurmaları yada kendilerini ve laboratuvarlarını özel sektörün hizmetine sunmaya başlamaları*. Araştırma projeleri yoluyla elde edilen mükemmeliyet karşılığında alınan mükafatlar, öncelikli olarak öğrencilerin eğitimini kapsayan rutin faaliyetlerdekilere oranla çok daha fazladır: Ödüller, danışmanlık imkanları, diğer üniversitelere ya da özel sektöre transferler, vs. Oysa alanlarında başarılı idealist eğitimciler, genelde kampus dışında pek tanınmazlar. Bu, eğitimin yerini araştırma faaliyetlerinin almasındaki en temel etkenlerin başında gelmektedir. Diğer yandan, bilimsel ilerleme sürecinin üniversite-sanayi işbirliğine dayalı hale gelmesi ile “Silikon Vadisi” gibi başarılar hayat buldukça, teknoloji transferini daha da arttırma ve geliştirme çağrısı yapan ısrarcı sesler de

yükselmekte. Bunun zorunlu bir sonucu olarak da, özel sektörle ilişkileri kuvvetlendirmek üniversitelerin misyonunun tartışılmaz bir parçası haline dönüşüyor.

Bu paralelde öncelikli hedefler; yeni ürünler, başarılı tıbbi tedaviler ve emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin keşfi haline dönüşünce, akademisyenler ya kendi şirketlerini kurma ya da eğitim faaliyetlerini ikinci plâna atıp tüm zamanlarını özel sektöre yönelik olarak laboratuvarda geçirme yolunu seçmekte. Daha da tedirgin edici olansa; bu durumun sadece kendi faaliyetleriyle sınırlı kalmaması ve kendileriyle çalışan lisansüstü öğrencilerinin büyük kısmını da kendi çıkarları için ticari araştırmalara yöneltmeleri. Belli alanlardaki yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bitirme tezlerinin konuları, giderek uygulamalı alanlara kayar ve bunun bir uzantısı olarak da belli sektör ve/veya şirket örnekleri üzerine yoğunlaşırken, bundan büyük kârlar eden “tüccar akademisyenler” daha akademik yaşamın başındaki gençler için de kötü rol modelleri oluşturmaktalar.

Burada, aynı zamanda ciddi bir ikilem ve handikap da söz konusu: Üniversiteler, maaşını -öğrenci harçları, toplumun ödediği vergiler ve devlet yardımları sayesinde- kendilerinden alan ancak becerileri ile bilgi birikimlerini özel şirketlere pazarlayan akademisyenler için sıçrama tahtası haline dönüşmekte. Bu durumda, kadrolu elemanlarını istihdam eden piyasalar karşısında çifte kayba uğramaktalar: hem mesailerinin ve entelektüel donanımlarının büyük kısmını kendilerine ayırmaktan vazgeçmiş olan elemanlarına maaş ödemeye devam ediyorlar hem de kendi laboratuvar ve/ya bünyelerinde gerçekleştirebilecekleri birçok faaliyeti kendi elemanları yoluyla özel sektöre kaptırıyorlar. (Greenwood ve Levin, 2003:76, 78)

Bir başka önemli sorun da, özel sektör ile işbirliğinin belli bir gizliliğe yol açması; çünkü şirketler, finanse ettikleri çalışmalardan elde edilen değerli bulguların rakiplerine sızmasını istemezler. Bu nedenle, akademisyenlerin bölümlerindeki diğer meslektaşlarıyla konuşamaz hale gelmesiyle; meslektaşlık ilişkileri sektöre uğrar, bilimsel buluşların ve entelektüel öğretilerin ortaya çıkış sürecinde önemli bir role sahip olan sinerji ortadan kalkar, çalışma ve araştırmalardaki lüzumsuz tekrarlar artar ve/ya benzer çalışmalar yinelenir durur. Kısacası, özel sektörün üniversiteye dayattığı gizlilik; bir taraftan bilimin seyrini geciktirirken diğer taraftan da meslektaşlık ilişkileri ile güvenin altını oyup önceden mevcut olmayan bölünme ve gerilimlere yol açabilir. (Bok, 2007:111)

Üçüncü sorunsal, *ders programlarında öğrencilerin kariyerlerini ilgilendiren alanlar ile konuların ağırlıklarının piyasaların yönlendirmesi noktasında artması*. Piyasa şartlarında öğrenci kazanma yönündeki rekabet, üniversitelerin geleneksel programlar yerine mesleki eğitime ağırlık vermelerine yol açıyor. Artık öğrenciler ile ebeveynlerine, diplomaların piyasada kaç para edeceği anlatılıyor. Diğer yandan özel sektör, sağladığı istihdam koşulları ve ödediği ücretlerle, ders programları ile içeriklerini derinden etkiliyor. Bunun sonucunda, neyin öğretilip öğretilmeyeceğine artık akademik yargıların değil piyasaların karar vereceği yönündeki tedirginlikler artıyor. Ticarileşmenin, eğitim ve araştırmayı bir hedef olmaktan çıkarıp kimi pratik hedeflere götüren bir araç haline getireceği şüphelerinin (Bok, 2007:22) gerçekleşmeye başlaması yönündeki en karakteristik örneklerden biri de, ülkemizdeki “*çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri*” bölümlerinden çoğunun adlarını “*insan kaynakları*” bölümü olarak değiştirme uğraşları.

Böylece, kâr amaçlı girişimci kuruluşlar olarak özel sektöre yönelik hizmet şirketlerine dönüşen üniversiteler, belli mesleklerde yer almak isteyen gençlere profesyonel mesleki bilgi ve belge veren kurum haline dönüşmekte.

Buradaki bir diğer kritik unsur, -özel sektörün de artık keşfetmiş olduğu- üniversite mezunlarının çalışma yaşamına atıldıkları şirketlerde “*tekrar eğitime tabi tutulmak*” zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmaları. Bunun için artık büyük paralar ve zaman harcamak istemeyen özel sektör, daha iyi sonuçlara iki kere para harcamadan ulaşmanın yolunu; ders programlarını mümkün olduğunca kendilerinin belirledikleri ve derslerini içeriklerini de son gelişmeler ile teknolojiler doğrultusunda kendi oluşturdukları özel üniversiteler kurmak yoluyla çözümleme yoluna gitmekte bulmuş durumda. (Greenwood ve Levin, 2003:76)

Günümüz biliminin, artık endüstriyel ve akademik araştırmalar arasında çok net bir ayırım yapılmasına izin vermediği doğru. Modern teknolojinin ulaştığı entelektüel düzey nedeniyle, teknolojinin bilimden kurumsal olarak ayrılması her iki taraf için de pek mümkün değil.

Ancak, akademi ile özel sektör arasındaki bu tip ilişkiler sarmalı sonucunda, kurallar net olmaz ve sürekli pazarlığa tabi hale dönüşürse, çoğu zaman para akademik ilkelere baskın çıkacaktır. Güçlü kaynakları olan şirketler de; üniversiteleri iğdiş ederek istediklerini vermeye hazır fakülteleri bulup, ardından da bu tavizlere dayanarak ulaşmak istedikleri diğer kurumlar üzerinde baskı yapabilir hale geleceklerdir. (Bok, 2007:152)

Genel bir toparlama yapacak olursak; yüksek öğretimin “*metalaşması*” ve akademik ideallerden taviz vermeye başlayan üniversitelerin “*bilgi fabrikaları*”na dönüşmesi, akademisyenlerin öğrenciler yerine piyasa güçlerini tercih etmesi, öğrenme hazzının yerini nakde ve metaya dönüşen uygulamalı bilgilerin alması, ticari faaliyetlerin diğer entelektüel değerlere baskın çıkması ve üniversite programlarının entelektüel niteliğine göre değil kazandırdığı paraya göre değerlendirilmesi gibi konular haklı olarak başlıca tedirginlik sebepleri.

SONUÇ

Buraya kadar bahsedilen tüm etkenlerin beslenip geliştiği yatak, “*enformasyon kapitalizmi*” olarak da adlandırabileceğimiz günümüzün sosyo-ekonomik yapısı. Teknolojik anlamda bu kadar gelişkin ve bilgi temelli bir hale dönüşen ekonomi böylesine bir hızla devinip kazanç fırsatları yaratmasaydı, büyük olasılıkla bu unsurların hiçbiri bu denli etkili olmayacaktı.

Ancak, yaşanan gelişmeler paralelinde üniversite dinamikleri ile üniversiteye yönelik toplumsal ve eğitimsel beklentiler arasındaki mesafenin sürekli olarak daha da büyümesi, her geçen gün biraz daha korkutucu bir hal almakta (Çiğdem, 2003:66). Eğitim faaliyetlerini, meslek etiğini ve akademik namus anlayışını hâlâ ilk sıralarda tutan akademisyenler için her ne kadar hazmı zor olsa da; söz konusu koşullarda üniversiteler, uygun ücretleri ödeyecek alıcılar bulmak amacıyla piyasaya çıkmaya hazır olan girişimci akademisyenlerin uygun şartların oluşmasını beklediği ve özel sektörün parayı bastırıp kendisine ait bilgiyi üretti(rdi)ği hizmet şirketleri haline dönüşmekte. Bunun sonucu olarak da, öğrencilerinin erdem ve karakter gelişimlerini ön plânda tutan bilim yuvaları olmaktan uzaklaşarak; verimlilik güdüsüyle hareket etmeye başlayan ve “*korporatist ve kapitalist itkilerle devinim gösteren*” (Erdoğan, 2003:48) kurumlar haline dönüşmekte.

Bugün özellikle teknik üniversitelerin ve/ya piyasa ile eklemeleşmesi daha kolay olan bölümlerin temel nosyon olarak benimsedikleri “*teknolojik olarak kullanılabilir bilgi*”yi üretme uğraşından farklı olarak; bilimsel bilgi, epistemolojik bir kategoridir. Buna bağlı olarak, bu ikisi arasında mutlak bir örtüşme bulunmayabileceğinden; üniversiteyi sırf ticari kaygılarla somut bir getiri peşinde koşan piyasa güçlerinin etkisine açmak, bilimsel bilgi üretimi açısından intihar olacağı gibi, üniversiteyi uzun dönemde “müstahdemlik

formasyon kursuna” dönüşme tehlikesiyle de karşı karşıya bırakacaktır (Cangızbay, 2003:91).

Klâsik üniversite sistemindeki akademisyenleri, “*pratik yarıdan yoksun olarak sırf malumat sahibi olan, detaylar üzerinde aşırı duran ve kafasını bir kurama takmış doktriner kimseler*” olarak eleştiren günümüzün piyasa odaklı zihniyeti; her geçen gün daha fazla enformasyon ile yeni bilgilerin ortaya çıkmakta olduğu mevcut yapısallık içinde, yeni teoriler ile uygulamaların kesintisiz akışıyla baş etmeyi öğretmenin gerekliliği iddiasını ortaya koyuyor.

Ancak, daha çok meslek yüksek okulu mantığıyla örtüşen bu anlayış, bilginin felsefi zemindeki bütünselliğini temin eden evrensel bir tutarlılık fikrinin çözülmeye yüz tuttuğu bir mantığın izdüşümünde, herhangi bir mesleğin en basit bilgisinin üretiminde yetkili kılınmış teknik elemanların yetiştirildiği kurumları (Aktay, 2003:96); ve daha az ders verme yanında, komitelerde çalışmaya daha az istekli, okulu siyasal müdahalelerden korumaya daha az gönüllü, okulun adını ve imkanlarını ekonomik kazanç uğruna kullanmaya ise; daha çok açık akademisyenleri üretiyor.

Bu alandaki en eleştirel yaklaşımlardan biri olan Clark Kerr’in “*multiversite*” görüşü de; bilgiyi bütüncül olarak kavrayan ve dünyaya karşı yine bütüncül bir tavır sergileyen kompleks bakış açısının yerini, evrensel iddialardan yoksun şekilde hiper uzmanlaşmanın ve piyasanın dayatmalarının aldığı “*tünel tasarımı*”ni* anlatır. (Kerr, 1995:27)

Bu süreçte gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli kriter de; gereğinden fazla akademik olmakla eleştirdiği klâsik sisteme karşı her geçen gün saflarını daha da sıkılaştıran Amerikan işletmecilik okulları referanslı günümüz üniversite anlayışının, her şeyden öte demokratik toplum yapısını da erozyona uğratabileceği. Teknolojiden sağlık sektörüne, çevre sorunlarından uluslararası ilişkilere, iktisat politikasından cinselliğe kadar kamuoyunu ilgilendiren pek çok konunun sokaktaki vatandaş için aşırı teknik hale geldiği ve güvenilir bilgiye duyulan ihtiyacın böylesine şiddetli olduğu bir dönemde üniversitelerin itibarının ve akademisyenlerin dürüstlüğüünün zedelenmesi, sadece akademiye değil demokratik toplumun işleyişini de zayıflatabilir. (Bok, 2007:113)

* Tünel Tasarımı: Brown ve Duguid’e göre, yeti noksanlığının çeperdeki görsel alanla teması kesmesinden dolayı kişi yalnızca gitmek istediği yönü görecek ve yan tarafta olanları fazla takip edemeyecektir.

Sonuç olarak, söz konusu zararlar tek bir ticari girişimin sonunda değil benzer birçok etkinliğin kümülatif etkileri sonrasında kendini gösterecektir. Bir üniversite mevcut ticari imkanları değerlendirdiğinde, bunun sonuçları sadece onu değil tüm yüksek öğretim sistemini etkileyecektir. Zira biri bir kez yolu açtı mı, böylesine rekabetçi bir ortamda diğerlerinin onu izlememesi çok düşük bir ihtimaldir. Süreç içinde giderek artan sayıda kurum ticarileşme içine girdiğinde de, zamanla sergiledikleri duruşlar değişecek ve neyin kabul edilir olup neyin olmadığını gösteren standartlar kaymaya başlayacaktır. Nihai aşamada da, bir zamanlar herkesin eleştirdiği uygulamalara bir süre sonra müsamaha gösterilir olacaktır. Bundan sonrasıysa, teğel teğel çözümlerle tüm toplum yüzeyine yayılmak suretiyle sistemin temeline kadar nüfuz edecektir.

KULLANILAN KAYNAKLAR

- Aktay, Yasin (2003) “*Üniversiteden multiversiteye taşra-merkez*”, **Toplum ve Bilim** **Derğisi**, Sayı: 97
- Aydın, Emin D. (1996) **Değişen Bilgi Toplumu**, Beta Yayınları, İstanbul
- Belek, İlker (1993) **Bilimsel Teknolojik Devrim ve “Endüstriyel Demokrasi”**, Sorun Yayınları, İstanbul
- Bell, Daniel (1980) “Beyond Modernism, Beyond Self”, **In Sociological Journeys: Essays 1960-1980**, Heinemann, London.
- Bell, Daniel (1976) **The Coming of Post-Industrial Society**, Penguin, Harmondsworth
- Bell, Daniel (1985) “Gutenberg and the Computer - On Information, Knowledge and Other Distinctions”, **Encounter**, Vol. 64, May., pp.15-20.
- Bennet, Roger (1994) **Management**, The M&E Handbook Series, London
- Bok, Derek (2007) **Piyasa Ortamında Üniversiteler: Yüksek Öğretimin Ticarileşmesi**, Çev: Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Bosch, Herman van den (2003) “*Yükseköğretim ve Öğrenim Konusunda İdealize Edilmiş Beş Görüş*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Bozkurt, Veysel (2006) **Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm**, Ekin Kitabevi, Bursa
- Brown, John S. and Duguid, Paul (2002) **The Social Life of Information**, Harvard Business School Press, Watertown
- Buick Joanna ve Jevtic Zoran (1997) **Siber-uzay**, Çev: Doğan Şahiner, Milliyet Yayınları, İstanbul

- Cangızbay, Kadir (2003) “*Sürekli seferberlik ve teyakkuz rejiminin kurumu*”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 97
- Çiğdem, Ahmet (2003) “*Üniversiteye ne oldu?*”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 97
- Dolgun, Uğur (2005) **Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna**, Ekin Kitabevi, Bursa
- Drucker, Peter F. (1994) **Kapitalist Ötesi Toplum**, Çev: Belkıs Çorakçı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Duenas, Guillermo (2003) “*Sosyal Sermaye Yaratıcıları Olarak Üniversiteler*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Ennals, Richard (2003) “*Yeni Binyılın Üniversitesinin Yeni Paradigması Olarak Eylem-Araştırma*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Erdoğan, Necmi (2003) “*Kültürel Çalışmalar ve Akademya*”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 97
- Erkan, Hüsnü (1998) **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, 4. bs., İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Evans, Gillian R. (2007) **Akademisyenler ve Gerçek Dünya**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Glaser, Stanley; Halliday, Michael I. ve Elliot, Gregory R. (2003) “*Üniversite mi, Çeşitlilik mi? Bilgideki Önemli İlerlemeler Üniversitenin İçinde mi, Yoksa Dışında mı Gerçekleşiyor*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Göker, Aykut (2004) “Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi”, <http://www.tbd.org.tr>
- Greenwood, Davydd J. ve Levin, Morten (2003) “*Üniversite-Toplum İlişkilerinin Yeniden Yaratılması: Eylem-Araştırma/Akademik Taylorizm*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Gür, Turgut M. (2003) “*Araştırma ve Eğitimde Disiplinler Arasılık*”, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Kerr, Clark (1995) **The Uses of the University**, Harvard University Press, Cambridge
- Kumar, Krishan (1999) **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, Ankara.
- Kurtulmuş, Numan (1996) **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, İstanbul
- Masuda, Yoneji (1985) “*Computopia*”, **The Information Technology Revolution**, In: Forester, Tom (Edt.), Oxford: Basil Blackwell
- Naisbitt, John ve Aburdene, Patrica (1990), **Megatrends 2000**, Çev: E. Güven, From Yayınları, İstanbul

- Nalbantoğlu, Hasan Ünal (2003) “*Üniversite A.Ş.’de bir ‘homo academicus’: ‘Ersatz’ yuppies akademisyen*”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 97
- Pines, David (2003), “Binyıl İçin Yeni Bir Üniversite Tasarlamak: Santa Fe Enstitü Perspektifi, **Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Senn, James A. (1995) **Information Technology in Business**, New Jersey: Prentice Hall Int.
- Tekeli, İlhan (2003) “*Üniversiteye dair konuşmak*”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 97
- Toffler, Alvin (1992) **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, Çev: Belkıs Çorakçı, Altın Yayınları, İstanbul.
- Urdan, Trace A. ve Weggen, Cornelia C. (2000) **Corporate E-Learning: Exploring a New Fronter**,
- Veblen, Thorstein (1994) **The Higher Learning In America**, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- Zack, Michael H. (1999) “Developing a Knowledge Strategy”, **California Management Review**, Vol: 41, No: 3